

Китайська Народна Республіка, Далянь

ЛІНГВОКУЛЬТУРНІ ПАРАЛЕЛІ: ГРИГОРІЙ СКОВОРОДА І КИТАЙ

У статті розглянуто питання українсько-китайських взаємин, що знайшли своє вираження не лише у сходознавчих студіях. Огляд праць з історії китаєзнавства в Україні переконливо свідчить про актуальність звернення до цієї проблематики. Потреба в аналізі лінгвокультурного доробку в аспекті висвітлення стосунків із Китаєм як фрагменту відображення мовної картини світу українців, на думку автора, є надзвичайно актуальною. Матеріалом для реалізації мети статті став вірш Григорія Савича Сковороди «Разговор о премудрости».

Ключові слова: Г. Сковорода, етнонім, етнопонім, китаєзнавство, лексикографічна стаття, лінгвокультурний, українсько-китайські стосунки.

В статье рассматриваются вопросы украинско-китайских взаимоотношений, нашедшие своё выражение не только в востоковедческих исследованиях. Обзор работ по истории китаеведения в Украине убедительно свидетельствует об актуальности обращения к этой проблематике. Необходимость анализа лингвокультурного наследия в аспекте изучения отношений с Китаем как фрагмента отображения языковой картины мира украинцев, по мнению автора, является чрезвычайно актуальной. Материалом для реализации цели статьи стало стихотворение Григория Савовича Сковороды «Разговор о премудрости».

Ключевые слова: Г. Сковорода, китаеведение, лексикографическая статья, лингвокультурный, украинско-китайские отношения, этноним, этнопоним.

The article considers the issues of Ukraine-China relations,

which found its expression not only in Oriental studies. The review of works on the history of Sinology in Ukraine illustrates the relevance of this issue. The need to analyze the linguistic and cultural heritage in the aspect of coverage of relations with China as a fragment of displaying the linguistic picture of Ukrainians' world, according to the author's opinion, is extremely important. The choice of the linguistic and cultural approaches to the interpretation of linguistic facts, which are actualized in works of art, was caused by this fact. The purpose of this article is to study linguistic evidences of the Ukrainian-Chinese linguistic and cultural contacts. The tasks of the article are associated with the search of verbal evidence of possible intercultural relationships, with the defining the reliability of knowledge, which is reflected in the world view of an author's language personality, with lexical and semantic analysis of the lexemes that explicate intercultural relations. A poem written by Hrygorii Savych Skovoroda «Talk about wisdom» was the material for realizing the goal of the article. Lexical and semantic analysis of the lexemes «хинский» and «хинцы» was based on the study of lexicographic description and contextual analysis of these words' meanings. According to this analysis the conclusion was drawn not only about the time of functioning of these lexemes, but also about historical and cultural background of their use. This conclusion creates the potential not only to study lexical and semantic evidence of contacts between Ukrainian and Chinese cultures, but also gives the reason to analyze these manifestations in linguo-cognitive aspect. In addition, the works of many Ukrainian writers can be analyzed from this perspective.

Key words: China-Ukraine relations, Chinese study, ethnonym, ethnotoponym, H. Skovoroda, lexicographical article, linguocultural.

Усе, що пов'язано зі Сходом, і сьогодні продовжує викликати певну настороженість. Глобалізаційні процеси, які охопили світ упродовж останніх декількох десятиліть, на жаль, не змогли, на наш погляд, подолати відстань між Заходом і Сходом не лише в економічній, політичній, а й у гуманітарній сферах людського життя. Спроби встановити міжкультурні взаємини, спроби наблизитися до розуміння тонкощів східної ментальності виникали час від часу серед українських орієнталістів упродовж

декількох століть. Незважаючи на існування певної історії сходознавчих студій надзвичайно актуальним і сьогодні вважаємо вивчення українсько-китайських стосунків особливо в гуманітарній сфері.

Синологію як окрему галузь сходознавства насамперед пов'язують із іменами відомих російських дослідників XIX ст., зокрема професорів В. Васильєва (1818–1900), К. Скачкова (1821–1883), О. Івановського (1863–1903), П. Попова (1842–1913), С. Георгієвського (1851–1893) та ін. Серед сучасних російських синологів відомі імена А. Кобзева (1953), Є. Торчинова ([1956–2003](#)), В. Феоктистова (1930–2005), О. Непоміна (1935), літературознавця Б. Ріфтін (китайський псевдонім – Лі Фуцин; 1932–2012) та ін. Історії російського китаєзнавства присвячено чимало праць. Українське китаєзнавство, маючи досить розвинуте історичне коріння, лише з отриманням незалежності України починає виокремлюватися й теоретично осмислюватися.

Грунтовне дослідження історії китаєзнавства в Україні представлено в праці В. Кіктенка «Нарис з історії українського китаєзнавства. XVIII – перша половина XX ст.: дослідження, матеріали, документи» [3]. Автор праці переконливо демонструє існування досліджень цього вектору сходознавства в Україні з давніх часів, виділивши такі періоди його розвитку: 1) донауковий (1708–1806); 2) науково-освітній (1806–1913); 3) виникнення та розвиток практичного китаєзнавства (1913–1918); 4) виникнення українського радянського китаєзнавства (1918–1941); 5) розвиток українського радянського китаєзнавства у повоєнний період (1945–1991); 6) сучасний період розвитку китаєзнавства (із 1991 р.). Важливим у цьому дослідженні є не стільки визначення періодів розвитку китаєзнавства, скільки введення в науковий обіг великої джерельної бази і, насамперед, доробку науковців, імена яких не відомі широкому загалу. Сходознавча проблематика була в центрі наукових уподобань таких орієнталістів в Україні, як І. Крачковського, А. Кримського, О. Баранникова, П. Ріттера, А. Ковалівського, О. Пріцака, Я. Дашкевича, візантологів Ф. Міщенко, Ю. Кулаковського та ін. Українське походження прослідковується у всесвітньо відомого шумеролога С. Крамера, візантолога І. Шевченка,

російського єгиптолога О. Коцейовського.

Найбільші сходознавчі центри в ХІХ – на початку ХХ ст. знаходилися в Харківському, Київському, Новоросійському, Львівському університетах. У 1919–1930 рр. у складі ВУАН діяли гебраїстична, візантологічна, тюркологічна комісії. У 1927–1931 рр. видавався журнал «Східний світ». У 1926 р. було створено Всеукраїнську наукову асоціацію сходознавства (ВУНАС). Більшість українських сходознавців у 1930-х роках були репресовані [див., напр.: 10].

Одним із провідних осередків орієнталістики в сучасній Україні є Інститут сходознавства ім. А. Кримського НАН України, заснований у 1991 р. О. Пріцаком, який очолював установу до 1998 р. Інститут видає науковий журнал «Східний світ» і збірник наукових праць «Сходознавство», щорічно проводить «Сходознавчі читання А. Кримського», «Цирендоржівські читання» та інші наукові конференції й семінари.

Як комплексна дисципліна сходознавство зорієнтоване на вивчення особливостей релігії, філософії, культури, літератури, мови країн Азії та Сходу, про що почасти свідчать публікації в журналі «Сходознавство». Навіть побіжний аналіз сходознавчих досліджень переконує в недостатності філологічних студій не лише суто синологічних, а й лінгвокультурологічних та лінгвокогнітивних. Хоча підстави для цього є, адже біля витоків українського сходознавства стояли такі видатні постаті, як Михайло Драгоманов, Леся Українка, Іван Франко. Саме тому в статті ми зосередимо увагу на ранніх філологічних фіксаціях українсько-китайських стосунків. Перш за все, вважаємо актуальним звернення до творчості українських письменників, у текстах яких певним чином зафіксовано лінгвокультурні контакти. Предметом вивчення в цій публікації стане вербалізація знань про Китай у творчості знаного українського письменника-мислителя Григорія Сковороди (1722–1794).

Одним із перших філологічних доказів існування контактів, а також і певних знань про Китай можемо вважати вірш Г. Сковороди «Разговор о премудрости». Дату написання цього твору визначають приблизно 50-ми роками ХVІІІ ст. [8, с. 465].

Наведемо уривок із цього вірша за академічним виданням:
... *Человѣк*. Скажи, живеш ли ты и в *хинских* сторонах?
Мудрость. Уже мнѣ имя там в других стоит словах.
Человѣк. Так ты и в варварских вѣтъ сторонах живіош?
Мудрость. Куда ты мнѣ, друг мой, нелѣпую поіош?
Вѣтъ без мене, друг мой, одной чертѣ не быть!
И как же мнѣ, скажи, меж *хинцами* не жить.
Где ночь и день живет, где лѣто и весна,
Я правлю это всю с моим отцем одна.
... *Человѣк*. А с *хинцами* ты как обходишься, открой?
Мудрость. Так точно, как и здесь: смотрю, кто мой, то мой.
Человѣк. Там толко вѣтъ одны погибіше живут?
Мудрость. Сестра вам это лжет, так точно, как и тут...
[8, с. 94].

Звертаючись до Мудрості й шукаючи місце її перебування, Людина перепитує останню, чи живе вона в «*хинских сторонах*».

Пошуки зазначеного ад'єктива привели нас до відомого етимологічного словника М. Фасмера. Дослідник пояснює появу цього слова через посередництво польської або німецької мови: «*Хинская* земля «Китай» (Мельников). Через польск. *Chiny* мн. «Китай», *Chińska ziemia* из нем. *China* «Китай» (подробности об этом слове см. у Франке, *ZfsIPh* 14, 17). Напротив, *Хинская* земля, *Химская* земля «Финляндия» – в русск. народн. творчестве (Рыбников 1, 218, 221), – страна, которую шведский король хочет отдать в обмен за Смоленск, – из шв. *Finland*. Что касается -м-, ср. кафимский, уфимский» [12, с. 238].

Як свідчить лексикографічна стаття, дослідник посилається на твори П. Мельникова (псевдонім Андрій Печерський, також відомий як Мельников-Печерський) (1818–1883), російського письменника, етнографа-белетриста. Саме у творах цього письменника М. Фасмер знайшов уживання словосполучення «*хинская земля*» для назви Китаю. На жаль, жоден із доступних нам тлумачних словників російської й української мов цю лексику не фіксує. Вона з'являється в деяких лексикографічних працях лише опосередковано. Назву народу, який населяв цю землю, словник М. Фасмера не подає.

Етнонім *хинцы* за допомогою пошукової інтернет-системи ми

зможли знайти в тексті ґрунтового дослідження торговельних стосунків Росії й Китаю до XIX ст., що було здійснене Христофором Трусевичем і видане в Москві 1882 р.: «Въ реляціи Крисница 1722 г. сказано: «вельми худо, что подданные Его Императорскаго Величества торгуютъ сами для себя съ **хинцами**, а **хинцы** съ ними договоры чинятъ за самыя малыя деньги. Того ради для установленія купечества надлежитъ учинитъ компанію, дабы оное купечество содержать въ добромъ имени между **хинцами**, сочиня добрыя уставы» [11, с. 242].

Так само етнічну назву китайців знайшли в «Историческом словаре галлицизмов русского языка» М. Єпішкіна. Описуючи значення прикметника-галліцизму, М. Єпішкін ілюструє його вживанням прикладом із тексту В. Тредіаковського, датованим 1760 р.: «ИЕРОГЛИФИЧЕСКИЙ ая, ое. hiéroglyphique adj. Отн. к иероглифу, иероглифам. Иероглифическая система письма. БАСІ. **Хинцы** <китайцы> имеют писание Гиероглифическое. 1760. Тред. Сокращение. // Шаля 239. Иероглифовый ая, ое. Питон иероглифовый. СНЖ амфиб. 471. – Лекс.Ян. 1803: иероглифический; САН 1947: иероглифи/ческий; Уш. 1934: гиероглифи/ческий (устар.)» [1, с. 1838].

Отже, словосполучення «*хинская сторона*» на позначення етнотопоніма Китай і слово-етнонім «*хинцы*» на позначення китайців, виявлені не лише у тексті Г. Сковороди, свідчать про практику мовного позначення певних об'єктів у конкретний історичний період розвитку мови, тобто ці лексеми вживалися в середині XVIII – першій половині XIX ст. Крім того, можемо стверджувати, що в лексиконі Г. Сковороди зафіксовано не лише слово, яке вживалося впродовж невеликого періоду розвитку літературної мови. Саме ці лексеми можемо розглядати беззаперечним доказом актуалізації певного фрагменту мовної картини світу автора-філософа.

Міркування поета над особливостями людської мудрості, мудрування, філософствування зводяться не лише до констатації її існування в різних частинах світу, навіть таких далеких, як східні. Про наявність у Г. Сковороди потенційних знань східної філософії висловили думку П. Попов [6], Л. Махновець [5]. Дослідники встановили вірогідність отримання

інформації про Китай і його філософію під час зустрічі в 1758–1759 рр. із Г. Линцевським, новим переяславським єпископом, який був призначений у 1757 р. і який перед цим 11 років був архимандритом Стрітенського монастиря в Пекіні й очолював російську духовну місію в Китаї.

Крім того, у середині XVIII–XIX ст. «китайська мудрість» набула надзвичайної популярності серед європейців. Про це почасти свідчить видана в 1773 р. В. Рубаном книга «Китайский мудрец, или Наука жить благополучно в обществе». У передмові до видання укладач зазначає, що він здійснив переклад із французької мови, який у свою чергу робився з англійського перекладу [7, с. 9–11]. Попри те, що це видання побачило світ після приблизно встановленої дати написання твору Г. Сковороди, факт його існування свідчить про популярність цієї теми в тогочасному суспільстві. Крім цього видання, до рук Г. Сковороди, за припущенням А. Ковалівського, могла потрапити латиномовна книга «Confucius sinorum philosophus, sive Scientia sinensis latine exposita», видана в Парижі 1687 р. (примірник цієї книги зберігається в бібліотеці Харківського університету) [4, с. 206].

І хоча жоден із дослідників життя й творчості письменника про це не говорить, ми все ж можемо припустити, що вербальним доказом того, що Г. Сковорода не лише знав про філософію Конфуція, а, можливо, дещо й читав, знайомився з текстами перекладів, є слова самого письменника-філософа, який озвучує у вірші Мудрість: «Уже мнѢ имя там в других стои́т словах». Цей вислів однозначно свідчить про авторські знання певної філософської терміносистеми, відмінної від інших, відомих йому. До цього в тексті вірша Г. Сковорода вживає такі власні імена: *Софія* (в грецькій мові означає «мудрість» і асоціюється з богинею Афіною); *Мінерва* (богиня мудрості в стародавній римській міфології). Хоча автор не називає слово-термін на позначення мудрості в китайській філософії, він описово стверджує, що її назва звучить по-іншому, виражена іншими словами – «в других стои́т словах».

Досліджуючи мовно-стильову манеру викладу письменника-філософа, Л. Софронова узагальнює: «Г. Сковорода ніколи не

прагне послідовно та повністю описати об'єкт, а неперервно підміняє його іншим, щоб потім до нього знову повернутися» (переклад – С. І.) [9, с. 8]. Так і тут, розмірковуючи над особливостями філософії-мудрості в різних частинах світу, він констатує, що вона й така сама, й інша: «*Сестра моя родна, як точно ноч у дня*», називаючи її вже «*бестолковщиной*».

Хоча в тексті Г. Сковороди ми виявили лише дві лексеми, що експлікують знання українця про східну філософію й народ, який мешкає в далекій країні, проте, на наш погляд, цього достатньо для твердження про відображення в мовній картині світу автора знань про Китай, його народ і філософію в середині XVIII ст.

Аналізуючи філософський доробок українського мислителя, дослідники часто називають його «українським Сократом», «харківським Діогеном». Трохи більше десятиліття тому С. Харченко назвав Г. Сковороду «українським Конфуцієм» [13]. Символічність таких порівнянь не викликає сумніву для жодного українця, хоча б почасти знайомого з творчістю Г. Сковороди. Крім того, саме вони актуалізують необхідність сучасного перегляду філософсько-філологічного доробку українського мислителя, значення думок якого носить не лише національний, а й цивілізаційний характер.

Бібліографічні посилання

1. Епишкин Н. И. Исторический словарь галлицизмов русского языка : [текст] / Николай Иванович Епишкин. – М. : ЭТС, 2010. – 5140 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://search.rsl.ru/ru/record/01006711216>
2. Капранов С. В. Григорій Сковорода і його вчення на початку третього тисячоліття : [текст] / С. В. Капранов // Наукові записки : научное издание. – К. : КМ Академія, 2003. – Т. 22 : у 3 ч. – Ч. 1: Гуманітарні науки : Філологічні науки. Філософія та релігієзнавство. Теорія та історія культури. Історичні науки. – С. 78–80.
3. Кіктенко В. О. Нарис з історії українського китаєзнавства. XVIII – перша половина XX ст. : дослідження, матеріали, документи / Віктор Олексійович Кіктенко. – К., 2002. – 194 с.

4. Ковалівський А. П. Григорій Сковорода : дослідження і переклади / [А. П. Ковалівський; упоряд. ОКЗ «Літ.-меморіал. музей Г. С. Сковороди»]. – Х. : Атос, 2007. – 213 с.
5. Махновець Л. Є. Григорій Сковорода. Біографія / Л. Є. Махновець. – К. : Наук. думка, 1972. – 254 с.
6. Попов П. М. Григорій Сковорода про Китай / П. М. Попов // Вітчизна. – 1958. – № 4. – С. 163–171.
7. Рубан В. Китайский мудрец, или Наука жить в обществе / Василий Рубан. – М. : Ламартис, 2013. – 204 с.
8. Сковорода Григорій. Повне зібрання творів : у 2 т. – К., 1973. – Т. 1. – С. 94. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://litopys.org.ua/skovoroda/skov104.htm#page94>
9. Софронова Л. А. Три мира Григория Сковороды / Людмила Александровна Софронова. – М. : ИНДРИК, 2002. – 464 с.
10. Сходознавство і візантологія в Україні в іменах: біобібліографічний словник / упорядники : Е. Г. Циганкова, Ю. М. Кочубей, О. Д. Василюк. – К. : Інститут сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАНУ, 2011. – 260 с.
11. Трусевич Х. И. Посольские и торговые сношения России с Китаем (до XIX века) / соч. Х. Трусевича. – М. : Типография Т. Малинского, 1882. – 306 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://books.google.com.ua/books?id=Qoz7AgAAQBAJ&pg=PA242&lpg=PA242&dq=%D1%85%D0%B8%D0%BD%D1%86%D1%8B+%D0%BA%D0%B8%D1%82%D0%B0%D0%B9%D1%86%D1%8B&source=bl&ots=0bkX3KJonZ&sig=Kv JvcLdvo9FrETnWED1 kAId o&hl=ru&sa=X&ved=0ahUKEwisiIfZsqjQAhVJhSwKHYQuBN8Q6AEIKTAE#v=onepage&q&f=false>
12. Фасмер М. Этимологический словарь русского языка : в 4 т. ; пер. с нем. и доп. О. Н. Трубачева. – 2-е изд., стер. – Т. 4 (Т – ящур). – М. : Прогресс, 1987. – 864 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reword.org/online/ХИНСКАЯ/760-vasmer>
13. Kharchenko S. Hryhoriy Skovoroda – a Ukrainian Confucius / S. Kharchenko // The Ukrainian Observer. – 2002. – April. – № 21/3. – P. 26.